„Irrevocabilis consensus personalis“: Antropologické předpoklady systému manželského práva v CCEO

Andrzej Pastwa

Renomovaní kanonisté Joseph Prader i Heinrich J. F. Reinhardt v často citované monografii *Das kirchliche Eherecht in der seelsorgerischen Praxis* charakteristickým způsobem odkazovali na titul předkládaného článku: *irrevocabilis consensus personalis*, a zároveň ho uváděli do kontextu jeho užívání otci II. vatikánského koncilu.

V prvním odstavci č. 48 konstituce *Gaudium et spes* je jako synonyma výrazu „neodvolatelný osobní souhlas“ použito rovnocenného vyjádření „posvátná smlouva“ a odmítnut výraz „kontrakt“. Návrh na zachování termínu *contractus* byl odmítnut především východními koncilními Otci, protože ve východní tradici je svátostný charakter manželství vyjádřen ve své mystické symbolice. A termín *contractus* zde vnáší těžkosti.¹

(Hypo)téza (rozdělená do první a druhé kapitoly předkládaného článku), kterou budeme ve světle citovaného výroku verifikovat, je založena na dvou metodologických základech. Prvním je tvrzení, že dědictví křesťanského personalistického myšlení, přijaté a integrované do teologické antropologie pastorální konstituce II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes*, je základem systému manželského práva katolické církve (a také systému *ius matrimoniale* Kodexu kánonů východních církví). Druhým základním tvrzením je, že přijetí koncilního vyjádření *irrevocabilis consensus personalis* výrazně posiluje (a získává stále více příznivců) ten směr v kanonistice o systematické změně paradigmatu, jehož podstata je vyjádřena v odvratu od kontraktualistické formulace a příklonu ke směrům personalistickým.²

¹ J. PRADER – H. J. F. REINHARDT, *Das kirchliche Eherecht in der seelsorgerischen Praxis*, Essen: Ludgerus, 2001, s. 7, pozn. č. 3.

² Srov. A. PASTWA, „Autorskie projekty reformy kan. 1086 § 2 (CIC/1917). Zmiana paradygmatu: odwrót od formuł kontraktualistycznych ku ujęciom personalistycznym,“ *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 42, č. 2 (2009): 182–194.

1. POJEM „IRREVOCABILIS CONSENSUS PERSONALIS“ NENÍ SYNONYMEM SMLOUVY POUZE VE SMYSLU „KONTRAKTU“

Je obecně známo, že nejenom východní hierarchové, ale koncilní otcové společně (a ve své většině) byli obhájci použití výrazu „manželská posvátná smlouva“ v dnes již slavné definici manželství obsažené v pastorální konstituci II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* v č. 48:

Intima communitas vitae et amoris coniugalis [...] foedere coniugii seu irrevocabili consensu personali instauratur.

Pro přesnost musíme uvést, že tu byl odpor proti jednoznačnému rozhodnutí: termín „posvátná smlouva“ ano, termín „contractus“ ne. Nakonec bylo radikální vyřešení této otázky – pokud bereme v potaz, že výraz *contractus* se obecně v koncilní nauce o manželství nevyskytuje – přijato navzdory opakujícím se žádostem (190 *modi*), jejichž autoři se snažili prosadit pojem *contractus*.³ Nahrazení původního pojmu *contractus* výrazem koncilního magisteria *foedus* jistě nebylo pouhým symbolickým zásahem. I když se odborníci na tuto problematiku v současné době již neshodnou na tom, zda bylo úmyslem koncilních otců transformovat model manželství,⁴ jedno je jisté: uvedený krok určovaly hluboké filozofické základy a z nich plynoucí změny paradigmatu. V nauce o manželství byl opuštěn balast neoscholastického myšlení ve prospěch přijetí myšlenek *par excellence* personalistických.⁵ Není třeba dodávat, že *in concreto* tak šlo o definitivní překonání chápání „studené“ instituce, v níž bylo odsunuto do ústraní osobní dobro muže a ženy povolanych k budování manželského *communio personarum* – základního lidského společenství, jehož úkoly není možno redukovat na pouhé

³ B. HÄRING, *Kommentar zum ersten Kapitel des zweiten Hauptteils*, in *Lexikon für Theologie und Kirche. Das Zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare*, sv. 3, Freiburg: Herder, 1968, s. 429.

⁴ N. LÜDECKE, „Eheschließung als Bund: Genese und Exegese der Ehelehre der Konzilskonstitution ‚Gaudium et spes‘ in kanonistischer Auswertung,“ in *Forschungen zur Kirchenrechtswissenschaft*, ed. H. Müller – R. Weigand, sv. 7, Würzburg: Echter, 1989, s. 770.

⁵ Významný rakouský filozof-personalista Heinrich Schmidinger dokonce uvádí, že zde máme co do činění s nejdůležitější a základní změnou paradigmatu v celé katolické nauce. Srov. H. SCHMIDINGER, „Von der Substanz zur Person: Paradigmenwechsel im Katholizismus,“ *Theologische-praktische Quartalschrift* 142 (1994): 393–394.

tělesně-rodící.⁶ Vypracování základů modelu posvátné smlouvy znamenalo jasné doktrinální prohlášení, že v úkonu uzavření manželství nejde na prvním místě o předávání formálně vymezených práv a povinností, ale jde o vzájemné odevzdání osob.⁷ Můžeme dokonce říci, že vnitřní pravda úkonu posvátné manželské smlouvy, především celost osobního odevzdání se a imanentně implikovaná neodvolatelnost tohoto daru, určuje vztažný bod pro základní rámec oné *intima communitas vitae et amoris coniugalis*.⁸ Opuštění modelu pouhé smlouvy (kontraktu) samozřejmě neznamená zpochybnění zásady *matrimonium facit partium consensus* a smluvní povahy manželského souhlasu.⁹ Nicméně ve spojení s teologickým paradigmatickým posvátné smlouvy,¹⁰ uvedeným v konstituci *Gaudium et spes*, je stále obtížnější dnes sdělovat, že kanonické manželství je smlouvou,¹¹ a to nejen proto, že použití termínu *contractus* se ve vztahu k svátostnému manželství jeví jako velmi problematické (jak bude uvedeno ve druhé kapitole).¹² Je snad koncilními otci užívaný pojem *irrevocabilis consensus personalis* myšlen jako programový odvrát od neoscholastických konsenzuálních kategorií či jako pobídka k odmítání neadekvátní statické vize vůle – konsenzu?¹³ Když pronikneme do hloubky skutečného smyslu tohoto magisteriálního rozhodnutí, vidíme, že sémanticky bohatá koncilní formulace „neodvolatelný osobní souhlas“ nás vede k interpretaci konsenzuálního úkonu vůle v manželské

⁶ Srov. A. PASTWA, *Istotne elementy małżeństwa: W nurcie odnowy personalistycznej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007, s. 16–31.

⁷ M. KAISER, „Kirchliches Eherecht im Lichte kirchlicher Ehelehre,” *Theologie und Glaube* 79 (1989): 275–279.

⁸ GS 48.

⁹ J. F. CASTAÑO, „Estne matrimonium contractus? (Quaestio disputata),” *Periodica de re canonica* 82 (1993): 431–476.

¹⁰ Srov. A. PASTWA, „Sacramentalitas' czwartym dobrem małżeństwa?,” in *Ars boni et aequi: Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy Urodzin*, ed. J. Wroceński – H. Pietrzak, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2010, s. 391–395.

¹¹ R. AHLERS, „Bund oder Vertrag: Zur Diskussion um den Ehebegriff,” in *Iustitia in caritate. Festgabe für Ernst Rösler zum 25 jährigen Dienstjubiläum als Offizial der Diözese Rottenburg-Stuttgart*, ed. R. Puza – A. Weiß, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1997, s. 193–207.

¹² Srov. CASTAÑO, „Estne matrimonium contractus?,” s. 472–476.

¹³ Srov. S. VILLEGIANTE, „L'amore coniugale e il consenso matrimoniale canonico (Lettera aperta a Pio Fedele),” *Ephemerides iuris canonici* 46 (1990): 95.

smlouvě jako *actus humanus*, a především jako *actus amoris* (*actus essentialiter amorosus*).¹⁴

Zasloužilý propagátor personalismu v církevní jurisprudenci, emeritní soudce Římské roty a v současné době profesor procesního práva na Papežském východním institutu (Pontificio Istituto Orientale) José Maria Serrano Ruiz, je v zajímavém příspěvku s názvem „*Visione personale del matrimonio nel CCEO: aspetti sostanziali e di diritto procedurale*“¹⁵ ochoten přijmout koncilní vyjádření *irrevocabilis consensus personalis* začleněné (společně s dalšími klíčovými výrazy „manželského“ myšlení *Gaudium et spes*) do kán. 776, popisujícího manželství v *Kodexu kánonů východních církví* jako rozeznávající znamení *aggiornamenta*: a to jako na osobu zaměřenou koncilní nauku, začleněnou do právního řádu církve.¹⁶ Ve skutečnosti – jak píše stejný autor při jiné příležitosti – zdůraznění současné formulace osobního a mezosobního rozměru v popisu *matrimonium canonicum* silně legitimizuje personalistickou koncepci manželství – minimálně na rovině interpretace a aplikace práva.¹⁷ Že toto přesvědčení významného kanonisty není určitě neopodstatněné, dosvědčuje nejlépe úvod k procesní instrukci *Dignitas connubii* z roku 2005:

¹⁴ K dalším důležitým výrazům patří slova Konstituce *Gaudium et spes* (GS 49): „*amor [coniugalis – A.P.], utpote eminenter humanus, cum a persona in personam voluntatis affectu dirigatur, totius personae bonum complectitur.*“ U. NAVARRETE, *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II. Momentum iuridicum amoris coniugalis*, Roma: Gregoriana, 1994, s. 130.

¹⁵ J. M. SERRANO RUIZ, „*Visione personale del matrimonio nel CCEO: aspetti sostanziali e di diritto procedurale*,“ *Iura Orientalia* 7 (2011): 121–139.

¹⁶ Tamtéž, s. 123.

¹⁷ „Una prima osservazione, molto rilevante, proviene dal Concilio Vaticano II (*Gaudium et spes*, n. 48) e dal Codice dei Canoni delle Chiese Orientali (can. 776 § 1) dove il consenso matrimoniale è qualificato come ‚irrevocabile consenso personale‘. L’espressa menzione della personalità o personeità del consenso, assente nella legge latina (quanto meno nella sua espressione letterale), riceve da così autorevoli fonti una forte legittimità almeno a livello interpretativo“, J. M. SERRANO RUIZ, „*Considerazioni introduttive. 1. Fonti normative*,“ in *La centralità della persona nella giurisprudenza coram Serrano*, sv. 1, ed. F. Catozzella, Studi Giuridici 86, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2009, s. 15, pozn. č. 1.

Učení církve v jazyku autentického personalismu obsahuje tvrzení, že je možné uzavřít manželství jako nerozlučitelný svazek mezi konkrétními manželi, který je ve své podstatě zaměřen k dobru samotných manželů i jejich dětí.¹⁸

Pokud hovoříme o transpozici neboli vštípení koncilních myšlenek nauky o manželství do právního jazyka, latinská kodifikace není ve značné míře prosta nedostatků. Podle José Marii Serrano Ruize se redaktoři kán. 1055 CIC omezili pouze na elementární části výpovědi magisteria ohledně povahy a účelu manželství a nevěnovali příliš pozornosti samotné posvátné smlouvě mezi mužem a ženou; tedy kromě obecné poznámky o rozdílnosti pohlaví a vzájemnosti přijatých závazků (podle smluvní logiky). Zde nemá španělský kanonista pochybnosti: k zaplnění této mezery v katolické právní definici manželství významně přispělo to, že při tvorbě CCEO redaktoři kán. 776 opět sáhli po koncilní formulaci „neodvolatelný osobní souhlas.“¹⁹

Tento pojem harmonicky popisuje podstatu manželské posvátné smlouvy mezi mužem a ženou (*matrimonium in fieri*) a na rovině přirozeného práva sděluje, že se jedná o osobní úkon smlouvy manželské lásky,²⁰ tzn. vzájemný příslib nupturientů k lásce výlučné, nerozlučitelné a plodné,²¹ jehož důsledkem je i právní pouto lásky.²² Je obtížné si nevšimnout, že v takto vymezeném antropologicko-etickém horizontu se v plnosti zjevuje samotné „centrum“ personalistické vize manželství: je jím lidská osoba, nesoucí svůj ontologický atribut *bonum personae*²³ – a to současně jako objekt i subjekt manželského souhlasu. Pouze tato perspektiva nám umožňuje přiměřeně a realisticky²⁴ určit podstatný obsah manželské posvátné smlouvy v láskyplném závazku celé osoby a tím-

¹⁸ IOANNES PAULUS II, „Allocutio ad Romanae Rotae praelatos auditores“ [27. 1. 1997], AAS 89 (1997): 488, n. 4. PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, Instructio, „Dignitas connubii“ servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii“ [25. 1. 2005], *Communicationes* 37 (2005): 12.

¹⁹ SERRANO RUIZ, „Visione personale del matrimonio nel CCEO,“ s. 122–123.

²⁰ SROV. A. PASTWA, „Przymierze miłości małżeńskiej“; Jana Pawła II idea małżeństwa kanonicznego, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, s. 111–201.

²¹ JAN PAVEL II, „Miłość małżeńska: Przemówienie do pracowników i adwokatów Roty Rzymskiej [21. 1. 1999],“ *L'Osservatore Romano* (pol. vyd.) 20, č. 5–6 (1999): 51, č. 4.

²² JAN PAVEL II, „Allocutio ad Sacrae Romanae Rotae Tribunalis Praelatos Auditores, Officiales et Advocatos coram admissos“ [28. 1. 1982], s. 450, n. 3.

²³ NAVARRETE, *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II*, s. 130.

²⁴ A. PASTWA, „Realism of Personalist Vision of Marriage: Legal-canonical Cogitations,“ in *Personalizmus v procese humanizácie ľudskej spoločnosti*, ed. P. Dancák, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 343–355.

to způsobem – potencionálně – i v celkové dynamice interpersonálního manželského vztahu.

Již na tomto místě vidíme, že vyjádření *irrevocabilis consensus personalis* není možné identifikovat s formální výměnou abstraktních práv a povinností manželských, charakteristickou pro „logiku smlouvy ve smyslu pouhého kontraktu“ (především v kodifikaci z roku 1917). Je sice pravda, že neodvolatelný osobní souhlas na prvním místě vyjadřuje osobní darování se v lásce, a teprve sekundárně vzájemné předávání manželských práv mezi nupturienty, vyplývajících ze spravedlnosti. Již z tohoto úhlu pohledu je jasné, že výraz *irrevocabilis consensus personalis* není synonymem pouhého smluvního kontraktu.

Jaké základní poselství tedy – z pohledu přiměřené antropologie manželství – přináší uvedené koncilní pojetí do systému *ius matrimoniale* v CCEO? *Consortium totius vitae* je založeno v „neodvolatelném osobním souhlasu“, ²⁵ tedy v osobním lidském úkonu, jímž se manželé vzájemně sobě dávají a přijímají. ²⁶ Je proto důležité, že „společenství celého života“ vyrůstá z posvátné smlouvy lásky. Zde nachází své nejhlubší zakotvení celost (*totalitas*) ²⁷ – první a základní determinant personalistické koncepce kanonického manželství. Magisterium záměrně zdůrazňuje skutečnost, že pravdivost manželské lásky určuje tuto „totalitu“, kterou vyjadřují především podstatné vlastnosti manželství: jednota a nerozlučitelnost. ²⁸ Proto tedy osobní dar, vydanost, která je základem „společenství celého života“, musí být integrální, a v důsledku tedy definitivní. K podstatě daru lásky mezi osobami patří jeho neodvolatelnost. Pouze na takovém základu může vzniknout ona „jednota obou“, tj. věrné (celkové a výlučné) meziosobní společenství muže a ženy. ²⁹

I když nebudeme rozebírat podrobnosti zajímavého diskursu José Maria Serrano Ruize ohledně *consensus personalis*, ³⁰ je potřebné shrnout

²⁵ CCEO, kán. 776 § 1.

²⁶ GS 48.

²⁷ J. M. SERRANO RUIZ, „Circa il carattere personale del matrimonio: Digressioni e ritorni,“ in F. CATOZZELLA (ed.), *La centralità della persona nella giurisprudenza coram Serrano*, sv. 1, s. 80.

²⁸ Srov. CCEO, kán. 776 § 3.

²⁹ Srov. J. M. SERRANO RUIZ, *L'ispirazione conciliare nei principi generali del matrimonio canonico*, in *Matrimonio canonico fra tradizione e rinnovamento*, Bologna: Edizioni Dehoniane, 1991, s. 15.

³⁰ Na otázku, co v sobě skrývá pojem osobní souhlas, tento kanonista odpovídá, že obrat *consensus personalis* v sobě spojuje kromě intelligence a vůle i emocionalitu, afektivitu

pointu jeho úvah do tvrzení, že tři charakteristiky – celost (totalnost), dějinnost a otevřenost ke komunikaci – jsou znaky *irrevocabilis consensus personalis*, tedy vyjádření konstituce *Gaudium et spes* vtělené do *Kodexu kánonů východních církví*.³¹ Výmluvným svědectvím takové personalizace manželství je sdělení kán. 776 § 1 CCEO o zaměření manželství k rození a výchově dětí, a ne k abstraktnímu pojmu „potomstvo“ jak je tomu v kán. 1055 § 1 CIC. Ohledně tohoto můžeme směle s José Maria Serrano Ruizem konstatovat, že zde nehovoříme pouze o systematických znacích *ius matrimoniale* v CCEO, ale o podstatných determinantech právní nauky o manželství v katolické církvi.

Dalším podnětem může být to, že dvě legislativní vyjádření velmi zřetelně odlišují kodifikaci manželského práva v CIC a CCEO: podmínka a forma uzavření manželství (o které ještě pojednáme). Koncept „neodvolatelný osobní souhlas“, vepsaný do horizontu posvátné smlouvy lásky, jasně sděluje, že úmyslem zákonodárce bylo zajistit autenticitu osobního odevzdání se muže a ženy v konkrétním manželství. V jednom z rotálních rozsudků čteme:

Každý se dává takový, jakým je, ale především každý přijímá manželského partnera takového, jakým je. Proto upřímná vůle po manželství v sobě neobsahuje pouze bezpodmínečné darování se mezi manžely, ale také bezpodmínečné přijetí mezi nimi.³²

Tuto pravdu, která nalezla své vyjádření v kodexu z roku 1990, prezentuje citovaný José Maria Serrano Ruiz ještě ostřeji: neodvolatelný osobní souhlas je projevem „darů Božích i darů pro Boha – takže [tyto osobní dary – A.P.] jsou a musí zůstat bez jednostranných výhrad.“³³ Hluboké odůvodnění má proto ustanovení kán. 826 CCEO: *Matrimonium sub condizione valide celebrari non potest*.

a sexualitu, ale prvním jeho charakteristickým znakem je *totalitas* (celost); SERRANO RUIZ, „Visione personale del matrimonio nel CCEO,“ s. 123.

³¹ Queste tre caratteristiche – totalità, storicità e comunicabilità – sono note essenziali del consenso personale matrimoniale, che il Concilio e il Codice di canoni delle Sante Chiese orientali hanno accolto e possono giustamente offrire alla canonistica, anche latina, perché essendo fondate nella legge naturale e nel matrimonio naturale appartengono all'universale patrimonio del diritto; tamtéž, s. 124.

³² Dec. z 26 XI 1992 r. c. Burke, RRDec. 84 (1992), s. 585. Jak uvedl v tomto silném rozsudku Coram Burke, „takto se projevuje skutečný personalismus II. vatikánského koncilu“, tamtéž.

³³ SERRANO RUIZ, „Visione personale del matrimonio nel CCEO,“ s. 128.

2. POJEM „IRREVOCABILIS CONSENSUS PERSONALIS“ JE SYNONYMEM POSVÁTNÉ SMLOUVY

Svatý Jan Pavel II., neúnavný promotor nauky o manželství, protchnuté personalismem teologické antropologie, započal památnou promluvu k Římské rotě z roku 2003 těmito slovy:

V minulých letech jsem hovořil o přirozeném rozměru manželství, ale dnes bych chtěl vaši pozornost zaměřit na specifické pouto, které spojuje *manželství mezi pokřtěnými s Božím tajemstvím* a které v Nové a poslední Smlouvě získává důstojnost *svátosti*. Tyto dva aspekty manželství – přirozený rozměr a pouto s Bohem – nejsou na sobě nezávislé, ale naopak – jsou propojeny tak těsně jako pravda o člověku a pravda o Bohu.³⁴

Je očividné, že kategorie „posvátná smlouva“ se neobjevuje ve výpovědi „papeže rodiny“³⁵ náhodně. A že v tomto důležitém poselství, směřující ke kanonickému světu (matrimonialistů teoretiků i církevních soudců) je uvedené kategorii (*foedus*) prisuzována role svorníku nejlépe dosvědčující následující slova alokuce:

Nejhlubším odůvodněním příkazu věrné lásky je to, co určuje základ Boží smlouvy s člověkem: Bůh je věrný!³⁶

Biblický pojem „posvátná smlouva“ je mostem mezi teologickým a právním opisem manželství. Nejlépe to dosvědčuje použití uvedeného pojmu v kánonech definujících manželství v kodexech z let 1983 i 1990 ve vztahu k *matrimonium in fieri*,³⁷ tj. momentu konstituujícímu svazek muže a ženy, jehož se týká formulace *irrevocabilis consensus personalis*.

Na jedné straně takové, a ne jiné rozhodnutí církevního zákonodárce neodpovídá plně potřebě potvrzení principů kanonické tradice, přede-

³⁴ JAN PAVEL II., „Wymiar nadprzyrodzony związku małżeńskiego: Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej“ [30. 1. 2003], *L'Osservatore Romano* (pol. vyd.) 24, č. 4 (2003): 48.

³⁵ FRANTIŠEK, „Święci świadkowie miłosierdzia: Homilia podczas Mszy św. kanonizacyjnej“ [27. 4. 2014], *L'Osservatore Romano* (pol. vyd.) 35, č. 5 (2014): 6.

³⁶ JAN PAVEL II., „Wymiar nadprzyrodzony związku małżeńskiego,“ s. 49, č. 5.

³⁷ CIC/1983, kán. 1055 § 1, 1057 § 2; CCEO, kán. 776 § 1. Srov. zevrubné analýzy Gaetano Lo Castro v monografii (především v její 3. kapitole), jejichž osou je jeden z podtitulů: *La relazione fra l'atto (»foedus«) e il rapporto matrimoniale (»consortium totus vitae«)*; G. Lo CASTRO, *Matrimonio, diritto e giustizia*, Milano: Giuffrè, 2003, s. 83.

vším smluvnímu charakteru manželství.³⁸ Výmluvným svědectvím je identický obsah kánonů, uvozujících soubor manželských norem „latinských“ i „východních“ v kodexu z roku 1917 i v motu proprio *Crebrae allatae sunt* z roku 1949. Nemůžeme ovšem zapomenout, že dodatečně došlo ke zdůraznění osobního a náboženského rozměru manželského souhlasu³⁹ a centrální pozice zásady *eo ipso sacramentum* v systému manželského práva katolické církve.⁴⁰ V tomto směru je obtížné odmítnout tvrzení Libero Gerosy, který uvádí:

Důraz, položený na personální charakter instituce [manželství – A.P.] [...] vrhá jiné světlo také na tradiční prvky a je jako semeno celkově obsažen v pojmu manželské posvátné smlouvy (*foedus coniugii*), který zvolili koncilní otcové namísto tradičního latinského pojmu pouhé manželské smlouvy (*contractus matrimonialis*). Přestože podrobnější analýza koncilního textu ukazuje, že terminologická změna neznamená úplné opuštění ideje kontraktu, nemůžeme popřít, že pojem posvátná smlouva je teologicky vhodnější pro vyjádření personální a náboženské skutečnosti manželství. A navíc v sobě obsahuje také prvky, které z instituce manželství činí smlouvu *sui generis*, tzn. smlouvu, jejíž trvání a podstatné právní prvky nezávisí na úsudku smluvních stran. Na straně druhé pak teolog-kanonista čelí v současnosti nikoli banálním problémům: jak na základě kanonického práva interpretovat vyjádření koncilních otců o tom, že „Snoubenec církve vychází vstříc věřícím manželům svátostí manželství?“⁴¹

V čem je vyjádřen onen speciální obsah – a nový, protože se již netýká pouze jednotlivce, ale „společenství dvou“ – trvalé účasti manželů na životě Krista (*sacramentum permanens*)?⁴² Legislativní rozhodnutí přijaté v kodexovém manželském právu navíc vzbuzuje otázky, zda nás v tomto předmětu více přibližuje skutečnosti formulace kán. 1055 CIC – s klíčovým termínem *evectum*, nikterak nevyvádějícím z omylu, ba na

³⁸ Srov. CIC/1917, kán. 1012; Pius XII., motu proprio „*Crebrae allatae sunt: De disciplina sacramenti matrimonii pro Ecclesia Orientali*,“ AAS 31 (1949): 89–117.

³⁹ L. GEROSA, *Prawo Kościola*, Poznań 1999, s. 266–267.

⁴⁰ Srov. W. GÓRALSKI, „Nierozdzielność ważnej umowy małżeńskiej zawartej między ochrzczonymi i sakramentu (kan. 1055 § 2 KPK i kan. 776 § 2 KKKW),“ *Jus Matrimoniale* 12 (2007): 7–33.

⁴¹ GS 48,2.

⁴² Srov. R. BELLARMIN, *De controversiis*, Venetiis 1721, tit. 3: *De matrimonio*, contr. 2, c. 6; T. SÁNCHEZ, *De sancto matrimonii sacramento*, Venetiis 1614, lib. II, disp. 5, n. 7; Pius XI., *Litterae encyclicae „Casti connubii“* [31. 12. 1930], AAS 22 (1930): 583; S. GHERRO, „Sulla sacramentalità del matrimonio („in fieri“ e „in facto“),“ *Ius Ecclesiae* 7 (1995): 573–578; A. PASTWA, „Teologiczny fundament sakramentalności małżeństwa ‚in fieri‘ oraz ‚in facto esse‘,“ *Prawo Kanoniczne* 46 (2003), č. 3–4, s. 65–85.

opak sugerujícím, že je to smlouva, která vytváří svátost.⁴³ Nebo by mělo být hermeneutické úsilí zaměřeno spíše na vyjádření *ex Christi institutione*, odpovídající nauce konstituce *Gaudium et spes* a *Katechismu katolické církve* a začleněné do bohatství obsahu kán. 776 § 2 CCEO? Stručně řečeno: zda tato druhá volba nedává možnost plnějšiho pochopení koncilní nauky, v níž bylo křesťanské manželství úžeji spojeno s tajemstvím Krista⁴⁴ a jako takové považováno za jedno z nejdůležitějších (základních) článků svátostného uskutečňování se církve.

Komparatistické srovnání „definic“ manželství v kodexech z let 1983 i 1990⁴⁵ jasně naznačuje, že transcendentní (náboženský) rozměr „posvátné smlouvy manželské lásky“ byl plněji vyslyšen v kodifikaci pro východní katolické církve. Kán. 1055 *CIC*/1983, zavádějící pojem *matrimoniale foedus*, zdůraznil současně osobní i náboženský rozměr manželského souhlasu. Je ovšem očividné, že některé podstatné aspekty koncilního vymezení posvátné manželské smlouvy se nachází mimo uvedený text kánonu popisujícího manželství. S touto skutečností musíme spojit i doporučení některých představitelů kanonistiky,⁴⁶ aby k horizontu svátosti manželství, jak je definována v latinské kodifikaci, bylo kromě základního vymezení v kán. 1055 § 1 důsledně připojováno „magisteriální“ ustanovení kánonů 1063 odst. 3 a 1134. Posledním a nejdůležitějším přínosem je pak názor těch kanonistů, kteří požadují, aby dokonalejší (doktrínálně lépe propracované) normativní ustanovení svátosti manželství v kán. 776 CCEO bylo uznáno za klíčový determinant a pomoc při interpretaci analogického kán. 1055 *CIC*.⁴⁷

⁴³ Srov. G. RIEDL, „Macht der Vertrag das Sakrament? Theologische Überlegungen zu einem heiklen Thema des kanonischen Eherechts (c. 1055),“ *De processibus matrimonialibus* 13 (2006): 93–105.

⁴⁴ Srov. K. H. SELGE, *Ehe als Lebensbund: Die Unauflöslichkeit der Ehe als Herausforderung für den Dialog zwischen katholischer und evangelisch-lutherischer Theologie*, Adnotationes in Ius Canonicum, sv. 12, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999, s. 280–292.

⁴⁵ Srov. J. PRADER, „Der Ehebegriff im orientalischen Kodex: Unterschiedliche Bestimmungen zwischen dem CCEO und dem CIC,“ *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 60 (1991): 408–417.

⁴⁶ R. ALFS, „Sakramentale Ehe als ‚Ereignisort‘ gelebten Glaubens und Glaubensmangel als Ehenichtigkeitsgrund: Theologischer Anspruch und kanonistische Konsequenz,“ *De processibus matrimonialibus* 5 (1998), s. 28–29.

⁴⁷ SELGE, *Ehe als Lebensbund*, s. 286; A. PASTWA, „Marriage Covenant in Catholic Doctrine: The *Gaudium et Spes* Pastoral Constitution on the Church – the Apostolic Exhortation *Familiaris Consortio* – the Code of Canon Law – the Code of Canons of the Eastern Churches,“ *Ecumeny and Law* 1 (2013): 97–119.

Aniž bychom se pouštěli do komplikované diskuze na téma právního rozměru *ritus sacer* v katolické církvi,⁴⁸ je nutné se zaměřit na samotnou „definici“ manželství v kán. 776 CCEO.⁴⁹ Zdůraznění osobního rozměru posvátné manželské smlouvy v § 1, týkající se přirozeného manželství (z výrazem *irrevocabilis consensus personalis*), je doprovázeno originálním pojetím náboženského rozměru. V meritorním rozměru totiž výrazně přesahuje vyjádření kán. 1055 CIC, tedy že manželství mezi pokřtěnými je „povyšeno Kristem k důstojnosti svátosti.“ To, že jsou na tomto místě použita slova pastorální konstituce o církvi („...které Stvořitel založil a vybavil vlastními zákonitostmi“), sděluje důležitou myšlenku, obsaženou v ekonomii stvoření: Bůh se aktivně účastní již v uzavření přirozeného manželství (i v tomto případě posvátné smlouvy). Následující § 2 kán. 776 CCEO obsahuje formulaci, kterou bychom marně hledali v kán. 1055 CIC. Klíčová jsou zde slova vztahující se k první a druhé božské osobě:

Manželé jsou Bohem spojováni k obrazu dokonalé jednoty Krista s církví a jakoby posilováni a posvěcováni svátostnou milostí.

Stručně řečeno se tento kodexový popis svátostné smlouvy lásky dá vyjádřit takto: platné manželství mezi pokřtěnými je tím samým svátostí, kterou Bůh spojuje manžele podle vzoru dokonalé jednoty Krista-Snoubence s církví-snoubenkou. Tato specifická konsekrace snoubenců, která v sobě nese potenciál setkání a pouta s Kristem (posvátná smlouva „v Pánu“),⁵⁰ je výsledkem svátostné milosti. Manželé skutečně přijímají

⁴⁸ Srov. C. VASIL, „Der ritus sacer und die priesterliche Segnung – Elemente der Form der Feier der Eheschließung gemäß c. 828 CCEO: interekklesiale und ökumenische Implikationen,“ *De processibus matrimonialibus* 12 (2005): 49–67; A. PASTWA, „Katechizmowe ujęcie formy zawarcia małżeństwa. Postęp czy regres doktrynalny?,“ *Theologos*, 2011, č. 2, s. 9–27.

⁴⁹ „Matrimoniale foedus a Creatore conditum eiusque legibus instructum, quo vir et mulier irrevocabili consensu personali totius vitae consortium inter se constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum ac ad filiorum generationem ed educationem ordinatur (§ 1). Ex Christi institutione matrimonium validum inter baptizatos eo ipso est sacramentum, quo coniuges ad imaginem indefectibilis unionis Christi cum Ecclesia a Deo uniuntur gratiaque sacramentali veluti consecrantur et roborantur (§ 2); [...] (§ 3).“

⁵⁰ 1 Kor 7, 39.

Ducha svatého,⁵¹ který je „pečetí jejich smlouvy, stálým pramenem jejich lásky, silou, kterou se bude jejich věrnost obnovovat.“⁵²

Není nutné dodávat, že především tato poslední věta, citovaná z *Katechismu katolické církve*, dokonale souzní se staletou tradicí východních církví, odrážející se v aktuálně platném kán. 828 CCEO. Ostatně kánon uvozující předpisy o kanonické formě uzavření manželství není pouze zdůrazněním významu *ritus sacer*. Pokud je pravda, že 1) prostřednictvím neodvolatelného osobního souhlasu v případě „posvátné smlouvy manželské lásky“ zde nevystupují dva, ale tři „aktéři“; 2) že pouze Trojjediný Bůh přichází – pokaždé a důsledně – s iniciativou posvátné smlouvy, obdarovává oba snoubence milostí povolání k manželství a zve je k posvátné smlouvě lásky se sebou a že 3) na základech vědomé a svobodné volby nupturientů ve chvíli vyjádření souhlasu (*irrevocabilis consensus personalis*) vystupuje do popředí Boží aktivita ve vytváření spojení, které je ze samotné přirozenosti „posvátným svazkem“,⁵³ aby tak co nejvíce odhalila činnost Kristova Ducha, který uvádí láskyplnou jednotu pokřtěných manželů v samotné centrum Jeho posvátné smlouvy s církví,⁵⁴ pak obtížné z těchto poznámek nevyvozujeme závěry relevantní pro naši reflexi.

Jak dotvrzuje arcibiskup prof. Cyril Vasil, kánony 776 a 828 poskytují dostatek argumentů pro naši odvážnou formulaci trojdimensionální církevní události svátosti, v níž se účastní Bůh, snoubenec a snoubenka. Pokud ovšem použijeme latinský termín *contractus* – a na chvíli tak abstrahujeme od toho, že biblický pojem *foedus* je zde daleko adekvátnější – je přiměřenější hovořit spíše o „smlouvě mezi třemi“ než o „smlouvě mezi dvěma“.⁵⁵ Teologicky řečeno právě na základě kněžského požehná-

⁵¹ A. PASTWA, „Komunia w Duchu': Małżeństwo a Eucharystia w świetle norm kanonów 1065 § 2 i 1119 KPK,“ *Jus Matrimoniale* 17 (2012): 7–43.

⁵² Srov. KKC 1624.

⁵³ GS 48.

⁵⁴ Srov. PASTWA, „Przymierze miłości małżeńskiej“, s. 87–90.

⁵⁵ Vasil, „Der ritus sacer und die priesterliche Segnung,“ s. 59; srov. D. SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio nel Nuovo Diritto Canonico delle Chiese orientali*, Roma: Edizioni Dehoniane, 1994, s. 184–185. Tuto linii v nauce rozvíjí i známý kanonista Emilio Eid: „In questo ambito dell'alleanza sponsale di ispirazione biblica e orientale, oltre alla relazione bilaterale principalmente configurata nella dottrina canonica del contratto o patto matrimoniale, e ricevendo l'istituto matrimoniale una articolata coerenza vitale nel rapporto dei coniugi con Dio, si manifesta, con speciale rilievo, una latitudine triangolare o tridimensionale, in cui Dio, con i coniugi, nella loro vita e nella Chiesa, ha personalmente la sua parte, che è radicalmente la maggiore. L'uomo e la donna, nell'alleanza

ní Duch svatý proměňuje lidské snoubence v ikonu jednoty Krista a církve a zároveň jim dává svátostnou milost, takže jejich manželský život se stává odrazem života Nejsvětější Trojice a vytváří „domácí církev“.⁵⁶ Z toho také vychází Péter Szabó, který rozvíjí myšlenku dobře zřetelnou ve východní liturgii svátosti manželství, že církev je přítomna v knězi jako reprezentantu Boha – jediného Tvůrce a Udělovatele svátostného manželství. Kněz žehnající manželství zde nevystupuje pouze jako ten, který předsedá liturgickému slavení uzavření manželství, ale také v roli spoluudělovatele svátosti a privilegovaného protagonisty božské intervence Ducha svatého.⁵⁷

matrimoniale, con irrevocabile consenso personale, costituiscono tra loro il consorzio di tutta la vita (CCEO, c. 776 § 1). Anzi, il loro consenso non crea l'istituto matrimoniale, ma è precisamente l'atto di libera volontà con cui essi, 'con alleanza irrevocabile, si danno e si accettano reciprocamente per costituire il matrimonio' (CCEO, c. 817 § 1), non per 'istituirlo', quasi che, con tale atto, essi 'intrino' nell'alleanza predisposta da Dio. Perciò il CCEO usa le espressioni: 'matrimonium inire', 'celebrare', 'benedicere'; E. EID, „La definizione del matrimonio e le sue proprietà essenziali,“ in *Il matrimonio nel Codice dei canoni delle Chiese orientali*, Studi Giuridici 32, Città del Vaticano: Edizioni Dehoniane, 1994, s. 99.

⁵⁶ „Nel rito sacro il sacerdote assiste e benedice; egli assiste al matrimonio per chiedere la manifestazione del mutuo consenso degli sposi e per riceverla in nome della Chiesa; senza la manifestazione del consenso il sacramento non può essere attuato; egli benedice il matrimonio per invocare lo Spirito Santo sugli sposi che li trasforma in icona dell'unione indefettibile tra Cristo e la sua Chiesa, effondendo su di loro la grazia sacramentale, affinché vivano la loro vita coniugale come riflesso della vita trinitaria, e creino la 'chiesa domestica'“, SALACHAS, *Il sacramento del matrimonio*, s. 184.

⁵⁷ P. SZABÓ, „Matrimoni misti ed ecumenismo: Prospettive del riconoscimento ortodosso dei matrimoni misti con speciale riguardo al caso della celebrazione cattolica,“ *Folia Athanasiana* 3 (2001): 115. Tuto myšlenku kompetentně rozvíjí i Dimitrios Salachas: „È proprio il sacerdote che celebra il matrimonio; benedire il matrimonio significa fungere da vero ministro del sacramento, in virtù della sua potestà di santificazione sacramentale ricevuta nell'ordinazione sacra. Anche il sacramento del matrimonio comprende la sua propria epiclesi, ossia l'invocazione dello Spirito Santo da parte del sacerdote sugli sposi battezzati – i quali costituiscono il patto matrimoniale mediante lo scambio dell'irrevocabile consenso personale – affinché siano uniti da Dio a immagine dell'unione nuziale indefettibile di Cristo con la Chiesa e siano consacrati l'uno all'altro dalla grazia sacramentale (cf. CCEO, can. 776 § 2). La benedizione nuziale è centrale, dunque, nella celebrazione del matrimonio, fa parte essenziale della forma giuridica del matrimonio“, SALACHAS, *I matrimoni misti nel Codice*, s. 74.

Závěr

V roce 2006 položila profesorka dogmatiky augsburské univerzity (a také kanonistka) Gerda Riedl na stránkách periodika *De processibus matrimonialibus* otázku podstatnou v hodnocení systému manželského práva v katolické církvi: *Macht der Vertrag das Sakrament?* (tzn. může smlouva vytvářet svátost?) Na jednoznačně negativní odpovědi se shodly především argumentace z oblasti sakramentologie (katolické teologie svátostí). Jak se ukázalo, reflexe ohledně titulního pojmu, který určuje personalistickou strukturu svátosti manželství, prováděná v rámci teologické antropologie, nám dává konvergentní odpověď. Výraz *irrevocabilis consensus personalis* není synonymem pouhé smlouvy ve smyslu kontraktu, ale je synonymem posvátné smlouvy.

Můžeme tedy tvrdit, že preciznější popis posvátné smlouvy manželské lásky v kodifikaci z roku 1990 (CCEO) s optimálním spojením přirozeného a transcendentního aspektu umožnil církevnímu zákonodárci dosažení dvou podstatných prorocko-didaktických cílů: 1) ukázat v božské *Caritas* zakořeněný vztah Krista a církve jako ikonu, realizovanou v křesťanském manželství a manželském společenství (*communio Caritatis*); 2) odhalit trinitární základy svátosti manželství. V současné optice se svátostný svazek mezi mužem a ženou ukazuje jako znamení a nástroj účasti v Životě osob Nejsvětější Trojice, tzn. jako svazek, který své nejhlubší základy nachází v Lásce.

Abychom ještě jednou zdůraznili, že vyjádření *irrevocabilis consensus personalis* v kán. 776 CCEO umocňuje oporu systému manželského práva na pevných základech teologické antropologie (a to nejenom ve sféře symbolické), vracíme se nakonec k promluvě sv. Jana Pavla II. k Římské rotě z roku 2003. Uvádí zde:

Boží obraz je zřetelný [...] v dualitě člověka jako muže a ženy a v jejich meziosobním společenství. Transcendence je tedy již od počátku vepsána v samou podstatu manželství, protože je vstípena v přirozenou rozdílnost muže a ženy v řádu stvoření. [...] Svátostnost manželství je [...] cestou, dovolující proniknout do tajemství vztahu mezi lidskou přirozeností a milostí. Skrze skutečnost, že manželství ustanovené již na počátku se stává v Novém zákoně i znamením a nástrojem Kristovy milosti, je zdůrazněna konstitutivní transcendence všeho, co patří k podstatě lidské osoby, především toho, co souvisí s jejím přirozeným vztahovým charakte-

rem, založeným v odlišnosti a vzájemné komplementaritě muže a ženy. Zvláštním způsobem se zde skutečnost lidská prolíná se skutečností božskou.⁵⁸

**"Irrevocabilis consensus personalis": Around the Anthropological Assumptions
of the Matrimonial Law System in the CCEO**

Keywords: Marriage; Marriage Covenant; Sacrament of Matrimony; Anthropology and Theology of Marriage; Matrimonial Canon Law; Code of Canons of the Eastern Churches

Abstract: The conciliar formula *irrevocabilis consensus personalis* is not a synonym of a "contract" – it is a synonym of a covenant. The attempt of a verification of this hypothesis, undertaken in this study, is based on two elementary methodological assumptions: (1) the heritage of a Christian personalistic thought – adopted and integrated in the theological anthropology of the constitution *Gaudium et spes* – is at the basis of the Catholic Church matrimonial law system; (2) the adoption of the mentioned formula significantly increases the outlook in the science of canon law on the system change of the paradigm: on a turn away from the contractualistic formulas toward personalistic depictions. A precise description of the covenant of matrimonial love in the Code of Canons of the Eastern Churches – with an optimal connection of natural and transcendent aspects – allowed for: (1) revealing the relation of Christ – Church, rooted in God's Caritas, as an icon of matrimonial communion realized in Christian matrimony; (2) revealing the Trinitarian foundations of holy matrimony.

Ks. dr hab. prof. UŚ Andrzej Pastwa
kierownik Katedry Prawa Kanonicznego i Ekumenizmu
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
ul. Jordana 18
40-043 Katowice
POLSKA
andrzej.pastwa@us.edu.pl

Přeložila ThLic. Monika Menke, Th.D.

⁵⁸ Srov. PASTWA, „Przymierze miłości małżeńskiej“, s. 87–90.